

## ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Мельника Андрія Петровича  
**«Публіцистика Сергія Аверинцева та Сергія Кримського (1900-  
2010): ціннісні орієнтири»,**

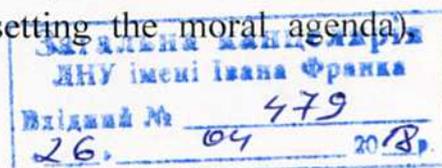
подану до захисту на здобуття наукового ступеня  
кандидата наук із соціальних комунікацій  
за спеціальністю 27.00.04– історія та теорія журналістики

Представлена до захисту дисертація А.П. Мельника є самостійною дослідницькою працею, в якій на основі аналізу публіцистичної творчості двох відомих вчених і публічних інтелектуалів Сергія Аверинцева та Сергія Кримського розбудовується концепт філософської «світоглядної публіцистики», визначається її роль у трансляції ціннісних орієнтирів суспільного життя в пострадянську добу. Унікальність об'єкта наукової уваги дисертанта – в її соціокомунікативній місії, адже ця особлива «нішева» дискурсивна практика «має справу із вищими світоглядами» (с. 45), апелює до універсальних позачасових морально-етичних категорій, слугує своєрідною «гімнастикою для мізків», «вносить у всеосяжне поле масової культури частку серйозного знання» (с. 52).

Тому вивчення та популяризація вартісних взірців такого штибу публіцистики конче потрібні для зміцнення позицій інтелектуальної авторської журналістики в сучасній українській мас-медійній сфері, для формування попиту на відповідний медіапродукт і виховання відповідних «смаків» аудиторії. Не менш важливе зіставне вивчення публіцистичної спадщини українського та російського мислителів у контексті реконструкції загальної історії пострадянської публіцистики й журналістики. Усе це зумовлює актуальність обраної дослідником теми, засвідчує доцільність її наукового опанування в теоретичному і практичному аспектах.

Чітке розуміння вибору теми, об'єкта студіювання, його предметної сфери зумовили адекватне окреслення у Вступі мети і завдань роботи, а у підсумку – їхнє розв'язання. Варто було б лише конкретизувати формулювання останнього завдання, адже воно майже збігається із формулюванням загальної мети дослідження (с. 14).

Наукова новизна презентованого дослідження полягає в тому, що її автор вперше в українському журналістикознавстві звернувся до публіцистичних текстів С. Аверинцева та С. Кримського, піддавши глибокому аналізу «моральний порядок денний (setting the moral agenda)



який публіцисти пропонували пострадянській публічній сфері» (с.54). Певною мірою новаторським можна вважати й запропонований дисертантом підхід до аналізу окреслених публіцистичних практик: він розглядає їх крізь призму публічної постави обох науковців-популяризаторів й обстоює ефективність такої оптики у дослідженнях феномену «авторська публіцистика».

Продумана, вмотивована логікою викладу структура дисертації дала можливість її авторові послідовно розкрити в трьох основних розділах означену в титульній назві ключову проблему та підпорядковані їй питання.

Перший розділ роботи цікавий, насамперед, тим, що у ньому п. Мельник вибудовує теоретико-методологічний каркас свого дослідження, багато міркує над семантикою ключових для його роботи концептів, а це вельми важливо в умовах поліваріантності й множинності підходів до їхнього тлумачення. Осмислюючи актуальні в сучасному українському журналістикознавстві візії явища «публіцистика» (його природи, жанрової презентації, домінантного контенту і проблематики), зіставляючи його з поширеним у світовій модерній гуманітаристиці поняттям «публічна сфера», він пристає до «панорамного» бачення публіцистики як «дискурсу, сфери, де відбувається створення і сприймання, інтерпретація продуктів публіцистичної діяльності» (с. 36).

Для означення характеру публіцистичної спадщини С. Аверинцева та С.Кримського дослідник обирає запропонований свого часу Миколою Шлемкевичем і розвинутий в працях сучасних науковців (Л. Василик, Т. Ліля, Й. Лося, М.Титаренко та ін.) концепт «світоглядна публіцистика». Він доводить, що її появу в історії спричинюють кризові політичні, соціальні та морально-етичні стани, як це, зокрема, було на межі ХХ – ХХІ ст., і що в українських реаліях у світоглядній публіцистики завжди була особлива – «націєтвірна» – місія. Водночас дисертант вбачає очевидні паралелі між світоглядною публіцистикою й американською «публічною філософією», французькою «ноюю філософією» та «філософською журналістикою» (Луї Пенто). У такий спосіб дисертант прагне довести, що формування у 1990-х рр. досліджуваних ним дискурсивних практик було зумовлене загальносвітовими тенденціями, зокрема інтенсивною медіатизацією академічної філософії.

Важливо, що п. Мельник пропонує власне (або принаймні таке, що вважає за «робоче» в межах дисертації) бачення світоглядної публіцистики як дискурсу, апріорі спрямованого на обговорення «цінностей і моделей

поведінки» (с. 68), а відтак – обґрунтовує правомірність вибору ним для аналізу світоглядної публіцистики С. Аверинцева та С. Кримського етико-аксіологічного підходу. Тут же дослідник розмірковує і над такими важливими в контексті роботи концептами, як «ціннісні орієнтири», «етос» автора (публіциста) і «етос реципієнта», «публічна особистість», «моральний авторитет» тощо, вміло синтезуючи для цього філософську, соціологічну, медіазнавчу й культурологічну перспективи оцінки.

У другому розділі дисертації п. Мельник обстоює ефективність аналізу авторської світоглядноформувальної публіцистики крізь призму так званої «публічної ролі» (Ричард Сеннет) її автора, крізь призму сповідуваних цим автором цінностей. Для вибудовування етосів С.Аверинцева та С.Кримського, змалювання їх публічного образу дослідник вдається до таких понять, як «інтелігент» та «інтелектуал», «мудрець» та «експерт», «публічний філософ», відзначаючи при цьому високий градус полемічності й контраверсійності в трактуванні їх у сучасному науковому дискурсі. Відтворити публічну поставу обох авторів йому допомагає добре знання біографії вчених – професійної, громадської і політичної (як у випадку із С. Аверинцевим), поглядів самих мислителів з цього приводу, оцінок «публічних історій» С. Аверинцева та С. Кримського колегами «по цеху», фактів самооцінки.

Глибоке осмислення зібраного теоретичного та емпіричного матеріалу з урахуванням відповідного історичного бекграунду дає дисертантові змогу виявити спільне і відмінне в етосах обох мислителів та в їхній публіцистиці, яку він вважає «еталонним втіленням інтелігентської публіцистики 60-х років минулого століття» (с. 75). На його думку, обидва публіцисти «презентують цілісній етос мудреця, який протистоїть у публічній сфері частковості, а й інколи й кон'юктурності етосу експерта» (с.116), для обох «кабінетних учених – філолога-візантолога та філософа логіка – публіцистика була чи не єдиним способом міркувати про вічні цінності в контексті актуальної суспільної дискусії (с. 81). І С. Аверинцев, і С. Кримський серйозно ставилися до минулого як ключового аргументу в ставленні до сучасності, для обох надзвичайно важливим був пафос «великих наративів», занепад яких проголосили теоретики постновочасності» (с. 76).

У підрозділах 2.2.1 і 2.2.2 п. Мельник увиразнює специфіку публічних ролей обох авторів. Так, С.Аверинцев постає у нього християнським публіцистом, натомість С. Кримський – філософом-публіцистом. Дослідник

робить спробу показати, як характер публічної постави автора впливав на тематико-змістові та жанрово-стилістичні риси його публіцистики.

Третій розділ дисертації презентує результати ґрунтовного вивчення способів трансляції (ретрансляції) у публіцистиці С. Аверинцева та С. Кримського таких ціннісних орієнтирів, як мудрість (софійність), духовність і діалог. Зі змісту викладеного матеріалу стає зрозуміло, що дисертантові важливо було виокремлені ним ціннісні орієнтири показати не лише як тематичні й змістові пріоритети аналізованих публіцистичних практик, а значно ширше – як дискурсивні явища, як філософські концепції, як детермінанти публіцистичної творчості загалом, філософської публіцистики зокрема. І, на мою думку, з цим завданнями він впорався.

Так, п. Мельник доводить, що в текстах обох мислителів – послідовних популяризаторів концепції Премудрості Божої і символіки храму св. Софії в Києві, мудрість постає як «умоглядна категорія», як статус божественного атрибута» і одночасно як «орієнтир для щоденної діяльності» (с.197), як предмет наукового пошуку і водночас як підхід до висвітлення різноманітних проблем, побудований на поміркованості та униканні категоричних суджень, у С. Аверинцева – «серединної позиції», у С. Кримського – «принципу третьої правди».

Торкаючись способів осмислення у творчості філософів доволі дискредитованого в сучасному суспільному дискурсі концепту «духовність», дослідник наголошує на потребі його «реабілітації» – наповненні «адекватним змістом і перенесенні сфери його застосування із опису пасивного стану піддатливого до пропаганди колективу до характеристики інтелектуальних та етичних зусиль особистості» (с. 149). Так, як це (кожний по-своєму) чинили мислителі: С.Кримський – багато уваги приділяючи розбудові ідей «ціннісного домобудівництва особистості», «монадної особистості» та метаісторії, а С. Аверинцев – міркуючи над духовністю як глибоко віруюча людина і вбачаючи «колыску» християнської духовності, середовище формування найкращих людських якостей в сім'ї та шлюбі.

Завершує аналіз ціннісних орієнтирів дисертант концептом «діалог», адже він, на його думку, є «логічною практичною реалізацією мудрості й духовності» (с. 192). Аналізуючи рефлексії С. Аверинцева та С. Кримського та на резонансні дискусії філософів-діалогістів, висловлені ними з цього приводу оригінальні думки (щодо адекватності понять «діалог культур», «конфлікт цивілізацій», «діалог поколінь» тощо), п. Мельник справедливо резюмує, що для обох авторів найбільше важив етичний вимір діалогу – в

діахронічному, синхронічному і перспективному аспектах. Сприймаючи діалог як ціннісну категорію, опираючись на власний досвід, вони прагнули надати абстрактному поняттю особистісного виміру.

Важливо, з огляду на загальну концепцію роботи, наголосити, що упродовж усього тексту досліднику вдається бути послідовним у реалізації компаративістської стратегії, зберегти симетрію в оцінці двох постатей, продемонструвавши однаково уважне ставлення (наскільки це дозволяє зібраний емпіричний матеріал) до творчого доробку українського та російського мислителів.

Очевидним достоїнством роботи є, на мою думку, й те, що «публіцистична історія» обох авторів розгортається в ній на історичному тлі й в контексті розвитку філософської думки ХХ–ХХІ ст. Дисертант дає нам змогу відчувати загальний клімат суспільних дискусій та інтелектуальних полемік, послідовно доводить, що наукова й публіцистична діяльність обох авторів органічно вписується у загальносвітовий контекст. Щедро цитуючи інших авторів, дослідник намагається, щоб його власна думка не загубилася «у надмірі посилань і цитат» (с. 154).

Зміст основних розділів, переконлива висновкова частина дисертації демонструють фаховий рівень її автора, знання ним релевантних обраних темі українських та закордонних теоретичних праць широкої гуманітарної тематики (журналістикознавства, соціокомунікативістики, філософії, культурології, соціології тощо), його вміння працювати з великою за обсягом джерельною базою (409 позицій), аналізувати крізь призму новочасних підходів тексти усного й писемного дискурсів різного медійного, жанрового й стилістичного походження, давати зафіксованим явищам відповідну оцінку, робити власні умовиводи.

Результати дослідження пройшли належну апробацію: дисертант оприлюднив їх у виступах на 11-ти міжнародних та всеукраїнських конференціях, опублікував у 13 статтях (8 – у фахових виданнях, з них 1 – у закордонному). Зміст автореферату дисертації й публікацій ідентичні змісту самої роботи, що оформлена згідно з основними вимогами до такого виду наукових досліджень.

Водночас деякі положення дисертації п. Мельника викликають зауваження й потребують пояснення.

1. Хотілося б почути від дисертанта відповідь на питання, чому, приділивши у першому розділі багато уваги ключовому концепту «світоглядна публіцистика», слушно підсумувавши у Висновках до

дисертації, що «Публічні тексти С. Аверинцева та С. Кримського органічно вписуються у значення поняття «світоглядна публіцистика» (с. 193), він не виніс його в титульну назву, чому в подальшому викладі не вживає цей термін системно.

2. Дискурсивний (соціокомунікативний за своєю природою) погляд на публіцистику, обстоюваний дисертантом як засадничий у вивченні творчої спадщини С. Аверинцева та С. Кримського, передбачає оцінку не лише механізмів творення, а й, як він сам слушно висновкує, «сприймання публіцистичних текстів» (с.68). Однак у роботі цитуються рефлексії переважно професіоналів, «голосу» ж публіки, якій ці тексти адресувалися, практично не чути. Вважаю, що результати вивчення читацької реакції (скажімо, матеріалів інтернет-форумів, обговорень спільнотами у соцмережах, коментарів/відгуків на публікації на сайтах видань, зокрема газети «День» тощо) надали б висновкам про характер і масштаби суспільного резонансу досліджуваних дискурсивних практик більшої переконливості.

3. У роботі дисертант зосереджується головно на змістових характеристиках аналізованих дискурсів, натомість про майстерність популяризації мовить фрагментарно (див. підрозділ 2.2.2). На мою думку, в аналізі авторської публіцистики такого рівня, окрім відповіді на питання «про що», не менш важливо показати «як». Вочевидь, варто було б більше уваги приділити використуванню у текстах креативним прийомам адаптації філософського знання, засобам «перекладу» з мови «кабінетної» науки на мову, доступну нефакхівцям, надто з огляду на можливість використання матеріалів дослідження у вишкoлі майбутніх публіцистів й журналістів.

4. У висновках до дисертації хотілося б чіткішої артикуляції думки дослідника стосовно перспектив філософської світоглядноформульованої публіцистики в сучасному мас-медійному дискурсі. Якщо він вважає, що у журналістики такого кшталту є майбутнє, то з якою нішею – форматом, фокус-групами – він його пов'язує.

Висловлені зауваження, однак, не мають принципового характеру, не впливають на загальний рівень рецензованої дисертації й можуть бути обговорені під час публічного захисту.

Вважаю, що за всіма ознаками дисертація «Публіцистика Сергія Аверинцева та Сергія Кримського (1900-2010): ціннісні орієнтири», відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013р. (зі

змiнами, внесеними згiдно з Постановами КМУ № 656 вiд 19.08.2015 р., № 1159 вiд 30.12.2015р. та № 567 вiд 27.07.2016р.), вiдповiдає спеціальності та профiлю спеціалізованої вченої ради К 35.051.24 Львівського національного університету імені І. Франка, а її автор – Мельник Андрій Петрович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 — теорія та історія журналістики.

Професор кафедри медіакомунікацій  
Української академії друкарства,  
доктор наук із соціальних комунікацій



Е. І. Огар

Підпис Е.І. Огар підтверджую:  
Проректор Української академії друкарства  
з наукової роботи,  
доцент, канд. техн. наук

В. З. Маїк

